

Populism – vad betyder det?

En diskursanalys av termen ”populism” i svensk
opinionsjournalistik

Abstract

'Populism' is a term with contested meanings in both academia and media, but the focus of debate on this topic is often directed towards the former category. This essay focuses on the latter and so examines the different meanings of the term 'populism' in Swedish opinion journalism. It does so by applying terms and theoretical concepts from the poststructuralist discourse theory developed by Ernesto Laclau and Chantal Mouffe in a discourse analysis of editorials published between 2016 and 2020 in two nation-wide Swedish tabloids. The study finds several differing overarching meanings among which two stand out as more common: 'populism' as a term for describing a range of political actors or political views and 'populism' as a threatening trend or 'wave' with a specific cause and a corresponding required political solution. Conclusions drawn in the essay suggest that there is reason to employ certain caution upon encountering or using the term 'populism' in both opinion journalism and other print media as it is both a popular term and one with a range of different and often opposing meanings.

Nyckelord: populism, diskursanalys, diskursteori, artikulering, opinionsjournalistik
Antal ord: 63142

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och frågeställning.....	1
1.2	En diskursanalys.....	1
1.3	Populism, populist och så vidare.....	2
2	Akademiska och mediala betydelser av populism	3
2.1	Populism i akademien	3
2.2	Populism i media.....	3
3	Poststrukturalistisk diskursteori	5
3.1	Varför använda diskursteori?	5
3.2	Artikulering, element och moment.....	5
3.3	Diskurs	6
3.4	Diskursiv kamp och flytande signifikanter	6
4	Metodiska överväganden och tillvägagångssätt – tre steg i en diskursanalys	8
4.1	Val av diskursbegrepp och texturval	8
4.2	Övergripande strukturering av materialet	9
4.3	Val och användning av analysverktyg för diskursanalysen	9
4.4	Validitet, reliabilitet och tolkning	10
5	Populismens artikulering i olika diskurser	12
5.1	Den betecknande diskursen	12
5.2	Problem-och-lösningdiskursen	14
5.3	Den vänsterpopulistiska diskursen	15
5.4	Den kritiserande diskursen	16
5.5	Den vardagliga diskursen	17
6	Diskussion av den diskursiva kampen	19
7	Slutsats	21

8	Referenser.....	22
----------	------------------------	-----------

1 Inledning

Populism är ett omstritt begrepp, både inom akademien och i sin mediala användning. Att den akademiska debatten om hur populism bör förstås, användas och definieras som analytiskt koncept är en långdragen historia utan konsensus har noterats av många (Freedon 2017; Kranert 2020; Mudde & Rovira Kaltwasser 2013; Müller 2016; Stavrakakis 2017). Samtidigt har mindre uppmärksamhet ägnats åt hur populism används i politiska och mediala diskurser (Kranert 2020). Tidigare studier av vad populism betyder i media har haft svårigheter att hitta någon som helst systematik i vilka politiska aktörer som benämns som populistiska, men noterar samtidigt att det ofta medför negativa konnotationer (Bale m.fl. 2011). Att populism är en mångtydig term som i media används för att benämna en mängd olika politiska aktörer, uppfattningar och trender motiverar en närmare undersökning av populismens olika betydelser. Ytterligare ett problem i sammanhanget är att det politiska landskapet och de politiska och mediala diskurser i vilka olika betydelser av populism konstrueras skiljer sig åt mellan olika länder med sina olika politiska landskap och medielandskap. Därför är det av särskilt intresse att fokusera på vilka betydelser populism har i svenska mediala diskurser.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med denna studie är att undersöka i hur populism används i svenska tidningsmedia och vilka diskurser som formas och omformas runt dessa betydelser. I ett vidare perspektiv kan en djupare förståelse för och medvetenhet kring olika betydelser av populism informera ett kritiskt perspektiv till hur det används, både i media och som analytiskt begrepp inom akademien. Den övergripande forskningsfrågan formuleras som följer:

- I vilka betydelser används ”populism” i svensk opinionsjournalistik?

1.2 En diskursanalys

För att besvara forskningsfrågan tar studien formen av en diskursanalys utifrån Laclaus och Mouffes poststrukturalistiska diskursteori. Denna diskursteori tillhandahåller begreppsliga verktyg och teoretiska utgångspunkter för att analysera betydelskapande processer med avseende på teckens betydelse och hur relationen mellan dessa formar diskurser (Phillips & Winther Jørgensen 1999). Dessa verktyg

och utgångspunkter utgör en god teoretisk grund för studien med tanke på att studiens syfte är att analysera just betydelsen av ”populism”. Dessutom antar deras diskursteori ett anti-essentialistiskt förhållningssätt till den sociala verkligheten som ytterligare stärker teorins användbarhet eftersom studien bortser från akademiska definitioner av vad ”populism” är för att i stället fråga i vilka betydelser ”populism” faktiskt används (Phillips & Winther Jørgensen 1999).

Studien använder sig av empiri i form av ledarartiklar ur Aftonbladet och Expressen, publicerade under åren 2016 till 2020.

Utifrån Laclaus och Mouffes diskursteoris begrepp och teoretiska utgångspunkter, som närmare beskrivs i kapitel 3, kan den övergripande forskningsfrågan preciseras till två mer teoretiskt formulerade och informerade underfrågor som vägleder arbetet med diskursanalysen:

- Hur artikuleras ”populism” i svensk opinionsjournalistik?
- På vilket sätt omformar olika artikuleringar av ”populism” de diskurser de utgör del av?

1.3 Populism, populist och så vidare...

I studien har jag valt att använda mig av den varianten ”populism” för att beteckna alla de varianter av ordet som jag egentligen är intresserad av att undersöka och också i praktiken undersöker så som populist, populistisk, populismen, högerpopulism, högerpopulist och så vidare. Det är min uppfattning att eventuella betydelseskilnader och skillnader i användning mellan ”populism”, ”populist” och övriga varianter av ordet saknar relevans jämfört med det inflytande betydelsen av ordet populism har på ordet populist och vice versa. Att jag genomgående i texten använder mig av ”populism” som beteckning på alla varianter är av praktiska skäl; det vore ansträngande för läsaren att ständigt behöva möta ett krångligare uttryck så som ”populism/populist”, populis* eller något annat tänkbart sätt att uttrycka detta. Ibland används heller inte citattecken runt ”populism”. Det är då underförstått att det (om inte uttryckligen på annat sätt) ändå är i den här nämnda betydelsen ordet används och inte som analytiskt koncept, ideologi, specifik grammatisk form eller något annat.

2 Akademiska och mediala betydelser av populism

Även om denna undersökning inte handlar om att undersöka populism som analytiskt koncept så är det på sin plats att ge en mycket kortfattad beskrivning av hur populism används som just det inom akademien. Det utgör inte minst bakgrund till en diskussion om meningsfullheten hos populism som analytiskt koncept som aktualiseras dels av denna undersökning, dels av de tidigare studier av betydelser av populism i media som beskrivs senare i detta kapitel.

2.1 Populism i akademien

Populism är ett erkänt svårdefinierat begrepp inom akademien, och har ingen allmänt accepterad definition. Mudde och Rovira Kaltwasser kallar det, möjligen något överdrivet, för "one of the most contested concepts in the social sciences" (2013, s. 493). Samtidigt som det inte saknas försök att definiera populism så saknas en gemensam syn på vilken typ av fenomen populism överhuvudtaget är. Kranert menar att debatten kan delas in i tre "läger": populism som en ideologi, populism som ett slags politisk stil och populism som en typ av politisk diskurs (Kranert 2020, s. 32). Den gemensamma nämnaren för de tre uppfattningarna om populismens natur är att populismen antas innefatta en distinktion mellan "folket" och "eliten" och samtidigt en anti-pluralistisk syn på "folket" (Kranert 2020, s. 32; Müller 2016, s. 28-29).

2.2 Populism i media

Några tidigare studier av hur populism används och konstrueras diskursivt i tryckta nyhetsmedia har gjorts. Herkman (2016) studerar betydelser av "populism" tidningsmedia i Finland, Danmark, Norge och Sverige. Med hjälp av framinganalys kommer han fram till att populism generellt har negativa konnotationer, vilket begränsar dess användning i nyhetsartiklar (Herkman 2016, s. 157). Han noterar också att det i Sverige tenderar att användas i en nativistisk framing, vilket knyter "populism" till främlingsfientliga och rasistiska högerextrema rörelser (Herkman 2016, s. 158).

Bale m.fl. (2011) studerar i en något äldre studie brittisk press och kommer fram till att det där är svårt att hitta någon systematik i vilka politiska aktörer som

betecknas som populistiska (Bale m.fl. 2011, s. 127). De noterar liksom Herkman att populism tenderar att användas pejorativt, och att det finns en tendens hos tidningar att använda populism för att beteckna politiska motståndare i den utsträckning tidningarna har en politisk prägel (Bale m.fl. 2011, s. 128).

Kranert (2020) studerar och jämför hur populism används i tysk och brittisk press mellan 2012 och 2017. Han pekar särskilt på att populism används för att benämna högerradikala grupper, vilket gjort det mer eller mindre synonymt med främlingsfientlighet och nativism (Kranert 2020, s. 55). Som en följd av detta ifrågasätter han hur i vilken utsträckning populism kan fortsätta vara ett meningsfullt analytiskt begrepp inom akademien (Kranert 2020, s. 55).

3 Poststrukturalistisk diskursteori

Undersökningens centrala teori är den poststrukturalistiska diskursteori som Ernesto Laclau och Chantal Mouffe har arbetat fram och som först presenteras i *Hegemonin och den socialistiska strategin* (2001). Denna diskursteori kommer jag härmed bara att benämna diskursteori, i enlighet med Phillips och Winther Jørgensen (1999).

Till att börja med bör två av diskursteorins utgångspunkter tas upp. För det första uppfattas inom diskursteorin hela den sociala verkligheten som diskursivt konstruerad (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 31). Detta innebär att även sociala handlingar som inte är språkhandlingar får betydelse genom så kallade diskursiva praktiker och analyseras med diskursteorin (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 31-32). För det andra är betydelsebildningen i diskursteorin aldrig slutgiltig, vilket ger upphov till en kamp där betydelsen hos sociala handlingar är ständigt utsatt för möjligheten till omförhandling ((Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 31).

3.1 Varför använda diskursteori?

Phillips och Winther Jørgensen menar att diskursteorins syfte är att ”kartlägga de processer där vi kämpar om hur tecknens betydelse ska fastställas” (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 32). I detta fall är det populism som ska undersökas. Eftersom en utgångspunkt för undersökningen är att betydelsen av populism är omtvistad, föremål för något slags diskursiv kamp, så kan Phillips och Winther Jørgensens påstående om diskursteorins syfte tas som stöd för teorins nytthet i undersökningen. Diskursteorin kan helt enkelt vara ett teoretiskt verktyg för att analysera betydelsebildningsprocessen för populism. För att närmare förstå hur diskursteorin används för att analysera betydelsebildning ges ned en beskrivning av några begrepp som är centrala för detta.

3.2 Artikulering, element och moment

Artikulering är i diskursteorin den konkreta betydelsebildningsprocessen (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 36). Varje social handling, vilket inkluderar språkhandlingar, skapar eller återskapar betydelser genom att upprätta en relation mellan olika element och därmed fixera en struktur genom vilken elementen diskursivt fixeras och får sin betydelse (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 36-

37). Ett element vars betydelse är fixerad, det vill säga en punkt inom den diskursiva strukturen som är artikulerad, kallas för *moment* (Laclau & Mouffe 2001, s. 157). En punkt i strukturen som inte är artikulerad kallas för *element* (Laclau & Mouffe 2001, s. 158). Eftersom betydelsebildningen aldrig är slutgiltig så leder aldrig artikuleringen till att elementen fixeras fullständigt som moment. ”Övergången från ’elementen’ till ’momenten’ genomförs aldrig fullständigt. Sålunda uppstår ett ingemansland, som möjliggör den artikulatoriska praktiken.” (Laclau & Mouffe 2001, s. 165-166) För undersökningen innebär detta att elementet populism (eller någon annan punkt i en diskurs) aldrig kan betraktas som fullständigt fixerat i en diskurs, som ett moment helt och hållet. I stället är varje språkhandling där det yttras en artikulering som konstruerar en betydelse, sociala praktiker ”kan inte vara *fullständigt* underordnade repetitionsprincipen” (Laclau & Mouffe 2001, s. 169).

3.3 Diskurs

Laclau och Mouffe förstår en diskurs som ett system av moment (Laclau & Mouffe 2001, s. 166). Dessa moment är inte nödvändigt fixerade i sin betydelse och därmed är inte heller hela diskursen som sådan det. Systemet av moment som är en specifik diskurs befinner sig i ett diskursivt fält där alternativa artikuleringar i andra diskurser utgör ett slags överskott som förhindrar den specifika diskursens fullständiga fixering. Det är mot detta diskursiva fält som en enskild diskurs kan avgränsas som en partiell fixering av fältets överskott av möjliga betydelser (Laclau & Mouffe 2001, s. 166-167).

En viktig fråga att skilja ut och besvara är frågan om vad som bör räknas som en diskurs. Var börjar diskursen? Var slutar den? Hur kan en diskurs avgränsas från en annan? Laclau och Mouffe menar att en diskurs inte kan avgränsas med hjälp av att man identifierar en underliggande strukturerande princip. I stället kan den bara avgränsas genom att betecknas som en totalitet i kontrast mot en exteriör kontext, närmare bestämt det diskursiva fältet, som ju utgörs av andra diskursers alternativa artikuleringar (Laclau & Mouffe 2001, s. 158). För min undersökning innebär detta att jag har en frihet att mot bakgrund av det diskursiva fältets olika artikuleringar av populism själv beteckna de system som artikuleringarna bidrar till att fixera som separata diskurser utan att behöva ta söka en underliggande princip som kan informera mig om vilka diskurser som finns. Det viktiga är att de konfigureringar av moment som jag betecknar är meningsfulla i sin kontext, det vill säga gentemot andra närliggande eller konkurrerande diskurser.

3.4 Diskursiv kamp och flytande signifikanter

Eftersom diskursteorins diskurser är kontingenta och inte fullständigt fixerade så är de hela tiden föremål för en diskursiv kamp. De olika artikuleringar av element som

utgör diskursen kan formas och omformas i kontakt med det diskursiva fältets överskott på betydelser, med resultatet att nya fixeringar av betydelse ersätter gamla och nya diskurser uppstår och vinner mark (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 13). Flytande signifikanter är element vars betydelse är särskilt omtvistad mellan olika diskurser (Bergström & Ekström 2018, s. 265; Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 35).

4 Metodiska överväganden och tillvägagångssätt – tre steg i en diskursanalys

I sitt kapitel om diskursanalys i metodboken *Textens mening och makt* (2018) delar Bergström och Ekström upp diskursanalysens praktiska tillvägagångssätt i tre steg: Val av diskursbegrepp och texturval, övergripande strukturering av materialet, och val och användning av analysverktyg för diskursanalysen (Bergström och Ekström 2018, s. 288-290). Jag kommer att följa denna struktur för att beskriva det tillvägagångssätt och de metodiska överväganden som legat till grund för denna undersökning.

4.1 Val av diskursbegrepp och texturval

Undersökningen utgår från den poststrukturalistiska diskursteorins teoretiska grund och begrepp. En närmare beskrivning av teorin och diskussion kring dess lämplighet för undersökningen har getts i föregående kapitel.

Texturvalet består av alla ledartexter från tidningarna Aftonbladet och Expressen under femårsperioden från 2016 till 2020 som innehåller någon form av orden populism eller populist. Närmare bestämt gjordes en sökning i databasen Retriever Research (Mediearkivet) på artiklar publicerade av Aftonbladet och Expressen från 2016-01-01 till 2020-12-31. Söktermen som användes var *populis*. För att skilja ledarsidestexter från andra artiklar valdes alla texter som publicerats på sidan 2 ut till att utgöra två separata korpus: en med Aftonbladets texter och en med Expressens. Det totala antalet utvalda artiklar var då 310, varav 173 från Aftonbladet och 137 från Expressen.

Valet av tidningsartiklar, och mer specifikt ledarsidesartiklar, gjordes dels för att det är ett textmaterial som är lätt att komma åt och hantera, dels för att ledarartiklar är opinionsbildande och därmed kan antas ”pusha” gränserna för omstridda ords betydelse. Det gör att det blir ett mer intressant material att studera och ett material som rimligen kan ge möjlighet att undersöka en större del av det diskursiva fältet.

Tidsperioden valdes med två huvudsakliga överväganden i åtanke. För det första skulle en allt för kort period riskera att göra att enskilda händelser så som till exempel Brexit eller det amerikanska presidentvalet 2016 skulle ge ett oproportionerligt avtryck i materialet. Fem år bedömdes vara en tillräckligt lång period för att så gott som möjligt undvika detta problem. För det andra undveks en

period som sträcker sig allt för långt tillbaka i tiden. En risk är att en sådan period innefattar allt för stora förskjutningar inom och mellan diskurser vilket kunde ha gjort det missvisande att analysera materialet som en helhet.

Att just de två publikationerna Aftonbladet och Expressen valdes beror på att deras ledarsidor tillsammans ger en relativt god täckning av det politiska spektrumet, där Aftonbladets är oberoende socialdemokratisk och Expressens är liberal (Aftonbladet 2020; Expressen 2017).

4.2 Övergripande strukturering av materialet

För att få en övergripande bild av materialet inför analysen användes *Sketch Engine*, ett onlineverktyg för kvantitativ textanalys (*Sketch Engine* u.å.). Artiklarna sammanfogades till en gemensam textkorpus, i vilken Aftonbladets och Expressens texter var för sig utgjorde så kallade ”subkorpora”. *Sketch Engines* funktion ”word list” användes för att göra en sökning på frekvensen av ord som innehåller *populis*. Frekvensen jämfördes mellan Aftonbladet och Expressen för att få en överblick över eventuella skillnader i materialet.

Utifrån resultaten av frekvensanalysen drogs slutsatsen att alla artikuleringar inte kunde analyseras manuellt. I stället användes funktionen ”concordance” i *Sketch Engine* för att ta fram en lista på alla de gånger ord som innehåller ledet *populis* förekommer och sedan göra ett randomiserat urval av 50 förekomster. Detta steg gjordes separat för respektive subkorpus, med resultatet att två listor upprättades med 50 förekomster av innehållandes ledet *populis* i varje. Fördelen med funktionen ”concordance” är att de framsökta orden i listan presenteras tillsammans med sin omgivande kontext, hämtad ur artiklarna. Dessa två listor över totalt 100 ord tillsammans med sin omgivande kontext användes sedan som utgångspunkt för själva diskursanalysen, där det tolkades som 100 artikuleringar av populism. Dessa artikuleringar antogs också tack vare det randomiserade urvalet utgöra ett representativt urval för hela materialets artikuleringar av populism.

4.3 Val och användning av analysverktyg för diskursanalysen

Själva diskursanalysen genomfördes genom att artikuleringen av populism analyserades. Phillips och Winther Jørgensen menar att man med hjälp av diskursteorin kan undersöka enskilda uttryck i deras egenskap av artikuleringar genom att fråga: ”Vilka betydelser etablerar de genom att sätta elementen i bestämda förhållanden till varandra, och vilka betydelsemöjligheter utesluter de?” (Phillips & Winther Jørgensen 1999, s. 36). Vilka element är då intressanta att fokusera på? Eftersom syftet är att undersöka betydelser av populism så utgår analysen från hur artikuleringar där populism sätts i förhållande till andra element.

Vilka dessa andra element är och i vilket förhållande de sätts till populism blir då det som den konkreta diskursanalysen ägnas åt att undersöka. Redan på förhand och sedan genom iterativt arbete under analysens gång identifierades vissa typer av element till vilka populism upprepade gånger sattes i relation. Dessa var: politiska aktörer, politiska förslag, positivt och negativt värdeladdade ord, fraser och metaforer, politiska/ideologiska begrepp (nation, rasism, elitism, demokrati osv.), beskrivningar av och metaforer för populism, orsaker till populistiska framgångar, och hänvisningar till andras användning av populism. En del av dessa element antogs förekomma och vara intressanta redan på förhand, så som politiska aktörer och positivt och negativt värdeladdade ord, fraser och metaforer. Andra identifierades under analysens gång.

Det praktiska tillvägagångssättet i analysen följde ett enkelt mönster. Listan med artikuleringar gick igenom och de element som populism sattes i relation till identifierades, noterades och kategoriserades efter de typer av element som nämndes i föregående stycke. Efter att listan gått igenom och nya typer av element identifierats upprepades processen för att alla artikuleringar skulle kunna kategoriseras på samma sätt.

Efter att artikuleringarna, det vill säga relationen mellan elementen hade analyserats riktades fokus mot huruvida diskurser kunde identifieras och avgränsas. I den processen följde jag den syn på diskursers avgränsning som redogjordes för i avsnitt 3.3, det vill säga att de konfigureringar av moment som jag betecknar som diskurser ska vara meningsfulla i sin kontext, alltså gentemot andra närliggande eller konkurrerande diskurser.

4.4 Validitet, reliabilitet och tolkning

Två aspekter påverkar validiteten inom textanalytiska studier är valet av teori och metod samt valet av textmaterial att analysera (Bergström & Boréus 2018, s. 39). Om valet av teoretiskt och metodiskt angreppssätt ger verktyg som är väl anpassade för att besvara undersökningens frågeställning så kan validiteten ur denna aspekt anses vara god (Bergström & Boréus 2018, s. 39). Jag har redan argumenterat i avsnitt 3.1 för att så är fallet. Valet av det textmaterial som ska analyseras måste också göras på ett sätt som möjliggör att frågeställningen kan besvaras för att validiteten ska kunna anses god (Bergström & Boréus 2018, s. 39). Texturvalet diskuteras och motiveras i avsnitt 4.1.

För att undersökningens reliabilitet, det vill säga med vilken precision och transparens de teoretiska och metodiska verktygen faktiskt används, är en noggrann tolkning viktig (Bergström & Boréus 2018, s. 31, 40-41). Tolkning sker alltid vid textanalys och syftar på att textens innebörd måste förstås (Bergström & Boréus 2018, s. 30). En strategi för tolkning vid textanalys är den diskursorienterade strategin i vilken tolkningen av enskilda texter underlättas av en helhetsförståelse av den diskurs eller de diskurser som texten utgör del av (Bergström & Boréus 2018, s. 34-35). Denna strategi tillämpas i den konkreta diskursanalysen när jag går fram och tillbaka mellan texter i analysstadiet. Den genom analysprocessens gång

ökande förståelsen av de diskurser som texterna ingår i erbjuder en strategi för att gå tillbaka och bättre tolka enskilda texter med hjälp av den nyförvärvade förståelsen av de omgivande diskurserna.

5 Populismens artikulering i olika diskurser

Genom analysen har två huvudsakliga betydelser av populism identifierats, som båda är centrala i var sin diskurs. Förutom dessa två så har analysen resulterat i ytterligare tre andra betydelser av populism som i olika utsträckning och på olika sätt utmanar de två huvudsakliga.

I det följande analyskapitlet presenteras först de två huvuddiskurser som identifierats i materialet. Diskurserna beskrivs med fokus på hur populism artikuleras i respektive diskurs, det vill säga vilka relationer som artikuleringen upprättar mellan populism och andra element. Sedan presenteras hur populism artikuleras i de tre utmanande diskurserna och hur de utmanar de två första. Värt att notera är att förekomsten av de två huvuddiskurserna inte skiljer sig nämnvärt mellan de två tidningarna under den studerade perioden. Detsamma gäller inte de mindre, utmanande diskurserna vilket tas upp i analysen. Till stöd för analysens tolkningar presenteras också exempel ur undersökningsmaterialet.

5.1 Den betecknande diskursen

Den vanligaste typen av artikulering i materialet är när populism används för att beteckna politisk tillhörighet eller ideologi hos en politisk aktör eller ett politiskt förslag, där politisk aktör är betydligt vanligare. Några exempel på politiska aktörer och förslag som benämns ”populister” eller ”populistiska” är Sverigedemokraterna, Brexit, Lega Nord, Jean-Luc Mélenchon och Marine Le Pen. Få aktörer förekommer flera gånger i materialet, i stället är variationen stor. Utländska blandas med svenska och partier blandas med enskilda politiker. Vanligast är dock Sverigedemokraterna som benämns populistiskt eller högerpopulistiskt totalt sex gånger, varav fem gånger av Aftonbladet. Ofta förklaras det inte exakt vad benämningen ”populist”, ”populistisk” och så vidare innebär, utan den exakta innebörden verka antas höra till förförståelsen. Dock betyder detta inte att ingen artikulering av populism sker vid den här användningen. Tvärtom ser jag tre viktiga relationer upprättas i artikuleringen:

- För det första avgränsas betydelsen av populism av att relateras till politiska aktörer överhuvudtaget. Populism skapas/återskapas som en ideologi och/eller en särskild kategori av politiska aktörer snarare än som en generell politisk trend, en uppfattning bland väljare eller en retorik. Genom att användas för att beteckna partier på ett sätt som är jämförbart med hur till exempel socialdemokrati eller

liberalism används så fixeras populism som en ideologi och/eller en partifamilj.

- För det andra kombineras ofta populism med ytterligare benämningar av politiska aktörer eller förslag, vilket upprättar en relation mellan dessa termer. I det analyserade materialet används följande element (och grammatiska variationer av dem) i kombination med populism för att benämna politiska aktörer och förslag: auktoritär (6 gånger), nationalistisk (5), främlingsfientlig (5), rasistisk (4), EU-motståndare (2), elitistisk (2), nazistisk (1) och högerextrem (1). Genom användningen av dessa element så fixeras betydelsen av populism (och av elementen som populism relateras till) genom en ekvivalenslogik till något närliggande och liknande. Förstådd som tom signifikant så fylls populism genom dessa artikuleringar med innehåll.
- För det tredje upprättas i artikuleringen en uttalad eller implicerad negativ bild av populism och de politiska aktörer som benämns som populistiska, en relation som går åt båda håll. Genom negativt värdeladdade ord och genom att relateras till rasism, främlingsfientlighet och auktoritära uppfattningar så blir populism en negativt färgad benämning.

Denna (tillfälliga och omstridda) fixering av betydelsen av populism är central i vad jag väljer att kalla för den betecknande diskursen eftersom den bygger på uppfattningen att populism kan och bör användas som en beteckning på ideologisk tillhörighet, eller tillhörighet till en mer eller mindre tydligt utpekad familj av politiska aktörer med gemensamma drag. Nedan följer ett par exempel på konkreta artikuleringar inom denna diskurs:

”Även populisterna och nationalisterna står sig slätt, Trump, Bolsonaro och Jimmie Åkesson kan inte möta smittan med symbolpolitik, kritik av genusvetenskap eller konspirationsteorier om muslimer.”

Populism och nationalism används här tillsammans för att beteckna tre politiska aktörer, som också grupperas och antas likna varandra. Dessutom upprättas en relation mellan aktörerna, populism, och negativa markörer som ”symbolpolitik”, ”konspirationsteorier” och att de ”står sig slätt” mot coronapandemin.

”Den stapel som visar hur väljarstödet för nationalpopulistiska Dansk folkeparti ser ut brukar nämligen vara gul.”

Här används populism tillsammans med förledet ”national-” för att beteckna Dansk Folkeparti. Sammanhanget är att Danmark ska ha hittat ett recept för att minska Dansk Folkepartis väljarstöd, vilket presenteras som något bra. Populism betecknar alltså något negativt, en politisk fiende.

5.2 Problem-och-lösningssdiskursen

I vad jag väljer att kalla för problem-och-lösningssdiskursen har populism ett annat innehåll. I stället för att beteckna specifika politiska aktörer och förslag så refererar det till en mer otydligt definierad rörelse eller en generell trend inom politiken. Liksom i den förra diskursen har populism ett negativt anslag. Trenden är oönskad eller hotfull (ett problem) och behöver bemötas med ett politiskt svar (en lösning). I denna diskurs artikulering av populism identifierar jag två huvudsakliga relationer som upprättas:

- Populism beskrivs som en våg, en växande trend eller liknande utan att referera till en specifik aktör. Några exempel är ”högerpopulismens framfart”, ”populistvågen”, ”den högerpopulistiska vågen”, ”högerpopulismens framgångar” och ”auktoritära och högerpopulistiska partier vädrar morgonluft”. Det är vagt vad exakt som åsyftas, vem, vad eller vilka som utgör vågen, framfarten och så vidare. Samtidigt är en våg eller en framfart något som implicit behöver stoppas eller ett hot som behöver bemötas.
- Antingen sätts populism i relation till en orsak, ett problem som har orsakat eller bidragit till den populistiska framfarten eller så presenteras en lösning och ett möjligt stopp på vågen. Ibland förekommer de tillsammans, ibland impliceras lösningen av det utpekade problemet och ibland impliceras problemet av den utpekade lösningen.

Ett exempel är när Aftonbladet skriver:

”I snart ett decennium har EU och Världsbanken förordat åtstramningar. Återigen har de lett till att arbetslösheten bitit sig fast - och till att auktoritära och högerpopulistiska partier vädrar morgonluft.”

EU och Världsbanken förordar åtstramningar, vilket lett till arbetslöshet och att populism vädrar morgonluft. Lösningen är implicerad: bedriv expansiv finanspolitik för att minska arbetslösheten och stoppa populismen. Ett annat exempel kommer från Expressen:

”Populisterna fångar upp ett missnöje mot globaliseringen som inte får utlopp någon annanstans. I Sverige riktar sig det missnöjet inte mot frihandeln, utan mot invandringspolitiken.”

Populismen orsakas av missnöje med globaliseringen, i Sverige kanaliserad mot invandringspolitiken. Den implicerade lösningen är att ge missnöjet med invandringspolitiken utlopp genom att ändra politiken och därmed stoppa populismen.

Förvisso skiljer sig de utpekade orsakerna och lösningarna åt; fler orsaker och lösningar förekommer än de som tas upp i exemplen. Ändå menar jag att det är en

och samma diskurs och en och samma betydelse av populism som fixeras – populism är en hotfull och vagt definierad trend med en orsak och en politisk lösning. Att den specifika orsaken och lösningen kan anpassas efter den egna världsbilden och de egna politiska förutsättningarna och målsättningarna innebär att diskursen kan införlivas i olika andra politiska diskurser, men förändrar inte betydelsen och funktionen hos populism i den avgränsade diskursen.

5.3 Den vänsterpopulistiska diskursen

I den vänsterpopulistiska diskursen består populismen av två åtskilda politiska rörelser, en progressiv vänsterpopulism och en reaktionär högerpopulism. Populism kan i denna diskurs referera till och beteckna antingen till en positivt omtalad vänsterpopulism och dess företrädare eller en icke-önskvärd högerpopulism. Ett sätt att tolka det är att denna diskurs aktualiseras varje gång populism kvalificeras som ”vänster” eller ”höger”, men samtidigt är vänsterpopulismen ofta illa ansedd och hopklumpad med högerpopulismen, och förledet ”höger-” används ibland utan att syftet är att skilja på en önskvärd och en icke-önskvärd populism. Jag använder den vänsterpopulistiska diskursen för att syfta på den diskurs där populismen delas i två med syfte att ”rädda” vänsterpopulismen från att associeras med högerpopulismen. Vänsterpopulism associeras historiskt framför allt med Latinamerika (vad Mudde och Kaltwasser kallar ”socio-economic populism”, (2013, p. 495)), men även med till exempel Chantal Mouffe (*For a Left Populism* (2018)). I undersökningen identifierades denna diskurs bara i Aftonbladets texter, och i klart mindre omfattning än de två huvuddiskurserna. I den konkreta artikuleringen av populism inom vänsterpopulism etableras två relationer:

- Vänsterpopulismen skiljs från högerpopulismen genom att förleden ”vänster-” och ”höger-” används. Åtskillnaden genom användandet av vänster och höger återfinns som sagt även inom ramen för andra diskurser och kan där tolkas som att den vänsterpopulistiska diskursen utmanar fixeringen av populism som en enhetlig ideologi, partifamilj eller trend.
- Vänsterpopulismen kopplas till positivt laddade uttryck, medan högerpopulismen kopplas till negativa.

”De senaste åren har det gått tretton analyser på dussinet av den skadliga populismen. Det är en rätt pissliberal analys. Den bortser från den vitaliserande kraft som alltid funnits i en demokratiskt förankrad vänsterpopulism.”

I exemplet ovan skiljs vänsterpopulismen ut från ”den skadliga populismen” och vänsterpopulismen artikuleras som ”demokratiskt förankrad”, vilket är positivt.

”Det finns populister som bygger sin berättelse runt främlingsfientlighet och nationalism (Marine Le Pen i Frankrike, Jimmie Åkesson i Sverige eller Jaroslaw Kaczynski i Polen). Sedan finns det populister som fokuserar på ekonomiska orättvisor (Syriza i Grekland, Podemos i Spanien och många populister i Latinamerika).”

Exemplet visar på åtskillnaden mellan två typer av populister, även om de inte kallas vänster och höger. Det är dock tydligt vilken som är önskvärd (”fokuserar på ekonomiska orättvisor”) och vilken som är icke-önskvärd (”främlingsfientlighet och nationalism”).

5.4 Den kritiserande diskursen

I den kritiserande diskursen har populism en helt annan roll. Diskursen kritiserar användningen av populism i andra diskurser och kan i viss utsträckning sägas vara medveten om populism som en flytande signifikant, eller åtminstone ett omtvistat begrepp med flera olika betydelser. Här framställs populism ofta varken direkt positivt eller negativt. I stället nämns och diskuteras populism utifrån vilken betydelse andra tillskriver det, i vilket sammanhang andra använder det och vilka dessa andra är. Liksom den vänsterpopulistiska diskursen bara kan identifieras i Aftonbladets texter så återfanns denna diskurs bara i Expressens texter, där den identifierades i en femtedel av artikuleringarna. Den är alltså totalt sett vanligare än den vänsterpopulistiska diskursen men inte nära de två huvuddiskurserna. Diskursen utmanar inte bara populismens enhetlighet som ideologi, partifamilj eller oroande trend så som den vänsterpopulistiska diskursen gör. I stället ifrågasätts huruvida begreppet är meningsfullt att använda överhuvudtaget, och i vilket syfte andra använder det.

I den konkreta artikuleringen av populism i denna diskurs kan två relationer pekas ut:

- Skribenten pekar ut att någon annan har använt populism för att beskriva eller beteckna något.
- Den betydelse som populism antas ha tilldelats vid den utpekade användningen av populism kritiserar som felaktig eller meningslös.

Detta fyller förvisso populism med en ny betydelse – det är eller används ofta som ett felaktigt eller meningslöst begrepp och man bör vara vaksam när man stöter på det. Denna nya betydelse utmanar betydelsen i de andra diskurserna eftersom fixeringen av populism inom de diskurserna lyfts upp i ljuset och kritiserar. Artikuleringen av populism i den kritiserande diskursen kan i materialet se ut på följande sätt:

”Skribenter och redaktörer anklagas enligt gängse svensk medietradition för att vara populister, vilket i nuläget närmast är skönt - eftersom det ger en trygg

känsla av normalläge. Jag menar, det vore ju ännu läskigare om vi hamnade i en situation där Aftonbladets analys INTE var att någon är populist.”

Aftonbladet anklagas implicit för att fel- eller överanvända ”populist”, det är till och med ”medietradition” att så sker.

”Den som exempelvis ifrågasätter fria vinstuttag ur skolor blir genast anklagad för vänsterpopulism á la löntagarfonderna, trots att inget annat land i världen tillåter aktiebolagsskolor.”

Det finns de som felaktigt anklagar kritiker av fria vinstuttag för vänsterpopulism (skribentens argument är att om anklagelsen vore korrekt så skulle alla länders politiker vara vänsterpopulister).

”Långsamt närmar vi oss en allmänt accepterad definition av populism: Allt det man själv ogillar.”

Denna allmänt accepterade definition vore såklart meningslös, vilket är skribentens poäng.

5.5 Den vardagliga diskursen

En femte typ av artikulering förekommer i vad jag kallar den vardagliga diskursen. Här etableras en relation mellan populism och element som ”enkla lösningar”, uttryck för politik som låter bra men inte fungerar och olika uttryck för röstfiske, försök att locka väljare genom ”tom” politik. Exempel är:

”Populism är att ha enkla lösningar på komplexa problem”

Populism är enkla lösningar och implikationen är att enkla lösningar på komplexa problem inte finns, det vill säga att populistisk politik inte kan lösa några problem.

”Att förespråka skatter är själva motsatsen till populism, det är ett blysänke på valdagen.”

Om motsatsen till populism är politik som är ”ett blysänke på valdagen” så är då populism politik som syftar till att vinna väljare.

”Här hade vi ’The Swedish Model’ som bland annat innebar att regeringen lät experterna sköta smittbekämpningen medan andra länder agerade mer populistiskt i syfte att visa politisk handlingskraft.

Kontexten till citatet är skillnader i olika länders hantering av coronapandemin. Populism fylls med betydelsen politik i syfte att visa politisk handlingskraft.

Även denna diskurs utmanar huvuddiskurserna, men inte så direkt som de vänsterpopulistiska och kritiska diskurserna, vars artikuleringar av populism direkt

ifrågasätter huvuddiskursernas. Snarare är den vardagliga diskursens artikulering av populism mer ofullständig än de andras och därmed ett exempel på hur en flytande signifikant kan ha en relativt öppen betydelse även inom en diskurs. Anledningen till att jag ändå betecknar detta den vardagliga diskursen är att jag uppfattar kombinationen av populism, ”enkla lösningar” och röstfiske eller symbolpolitik som ett någorlunda sammanhängande sätt att förstå och använda ”populism”, som samtidigt är skiljt från de övriga diskurserna.

6 Diskussion av den diskursiva kampen

I det föregående analyskapitlet framgår det hur elementet ”populism” artikuleras på ett antal olika sätt och kan som ett sådant särskilt omtvistat element kan det kallas för flytande signifikant. Dessa olika artikuleringar är alltid ofullständiga, oförmögna att helt och hållet fixera ”populism” som moment. Med denna artikuleringarnas partiella fixering i åtanke är det intressant att fråga sig i vilken utsträckning de utmanar varandra. Vilka artikuleringar står i antagonistisk konflikt med varandra och vilka kan samexistera? Och hur leder dessa konflikter till att diskurserna omformas?

Den kritiserande diskursens artikuleringar är de som tydligast står i konflikt med de två båda huvuddiskurserna. Eftersom ”populism” i denna diskurs artikuleras genom att lyftas upp på en meta-nivå och där vissa betydelser uttryckligen ifrågasätts så blir konflikten uppenbar. Populism kan till exempel inte användas för att beskriva en generell trend som kräver en viss politisk lösning (problem-och-lösning-diskursen) samtidigt som just den användningen ifrågasätts utan att en konflikt uppstår. Det samma gäller för den betecknande diskursen, där ifrågasättandet av att ett visst politiskt förslag kallas för populistiskt står i konflikt med att kalla just det förslaget för populistiskt. Konflikten kan tänkas existera på två nivåer. Dels genom att en specifik betydelse/användning av populism kritiseras, dels genom att kritiken riktas mot en påstådd generell över- eller felanvändning av populism. Den specifika kritiken, så som till exemplet påståendet om att all EU-kritik inte bör betecknas som populism, kan förvisso samexistera med att populism används som meningsfull beteckning för många andra politiska ståndpunkter. Den generella kritiken, så som att det skulle vara ett normalläge att Aftonbladet (underförstått grundlöst) anklagar skribenter och redaktörer för att vara populistiska, har svårare att samexistera med den betecknande diskursen, eller problem-och-lösning-diskursens artikuleringar. Dessa artikuleringar gör att den kritiska diskursen utmanar de två huvuddiskursernas dominerande position.

Eftersom den vänsterpopulistiska diskursen artikulerar populism som ett uppdelat fenomen bestående av en positivt laddad vänsterpopulism och en negativt laddad högerpopulism så utmanar den inte huvuddiskurserna på ett lika genomgripande och hotande sätt. Snarare handlar det just om en potentiell omformning av diskurserna. Den vänsterpopulistiska diskursen utmanar den betecknande diskursens artikulering av populism som en enhetlig beteckning under vilken en grupp aktörer och politiska uppfattningar kan kategoriseras eftersom den vänsterpopulistiska diskursens populism inte är enhetlig utan gör skillnad på vänster- och högerpopulism. Samtidigt kan man tänka sig en betecknande diskurs som gör just denna åtskillnad, och börjar kalla vissa aktörer och förslag för

högerpopulister och andra för vänsterpopulister för att särskilja dem, utan att för den sakens skull anta den vänsterpopulistiska diskursens artikulering av vänsterpopulism som något önskvärt. Detta vänsterpopulistiska inflytande på den betecknande diskursen kan noteras framför allt i användandet av ”högerpopulism” snarare än ”populism” för att beteckna vissa aktörer och politiska uppfattningar. På samma sätt utmanar inte den vänsterpopulistiska diskursen problem-och-lösningdiskursen helt och hållet, men begränsar vilken typ av populism som ses som en problematisk trend och vad som förstås som bakomliggande problem och möjliga lösningar. Även här mer av en omformning än att diskursen undergrävs i sin helhet alltså.

Hur vet man då när en diskurs dominerar över en annan? Hur stark måste en diskurs vara för att utmana en annan, och kan man observera det styrkeförhållandet? I analysen noterades hur vanligt förekommande varje typ av artikulering var och det togs som en indikation på hur dominerande diskursen var gentemot de konkurrerande diskurserna, och utifrån detta kriterium utsågs de två huvuddiskurserna till just huvuddiskurser. Samtidigt är många artikuleringar inte entydiga i vilken diskurs de utgör del av, vilket ju också ligger i artikuleringens ofullständiga natur. Eftersom varken diskurser eller artikuleringar är slutgiltiga och fullständiga fixeringar i det diskursiva fältet är det också logiskt att varje konkret artikulering innebär en liten omformning av relationen mellan diskursens element. Detta är ett utslag av samma sak som uttrycks i det avslutande citatet i avsnitt 3.2: ingen artikulering är fullständigt underordnad repetitionsprincipen. Ett svar på styckets inledande fråga är att eftersom diskurserna bara kan avgränsas gentemot det diskursiva fältets konstitutiva yttre så är det också mot det diskursiva fältets konkurrerande diskurser styrkeförhållandet ska mätas. Ju mer en diskurs undergrävs eller omformas utifrån av det diskursiva fältets alternativa artikuleringar av dess element, desto svagare blir dess ställning gentemot dessa andra diskurser. Applicerat på diskurserna som avgränsas i denna studie så är det inte givet att fler artikuleringar som tydligt utgör del av en diskurs innebär att denna diskurs har en dominerande ställning om den samtidigt undergrävs och omformas av flera olika alternativa artikuleringar av dess element. Ändå landar jag i att de artikuleringar som återfinns i den betecknande diskursen och problem-och-lösningdiskursen är tillräckligt mycket mer förekommande i materialet för att det ska vara motiverat att kalla dem huvuddiskurser, särskilt med tanke på att en diskussion ändå förs kring hur de utmanas av konkurrerande diskurser.

7 Slutsats

För att sammanfattande besvara den huvudsakliga forskningsfrågan så användes ”populism” i fem övergripande betydelser i det analyserade materialet, där (1) och (2) var de vanligaste. Som (1) en beteckning på vissa politiska aktörer, förslag och uppfattningar, (2) som en växande trend med en utpekad orsak eller som aktualiserar en viss politisk åtgärd, (3) som ett fenomen som bör delas upp i en positiv och demokratisk vänsterpopulism och en negativ och reaktionär högerpopulism, (4) som ett begrepp som överanvänds eller används fel, och (5) i en vardaglig betydelse som ligger nära (alltför) enkla lösningar och symbolpolitik. Den mångfald och variation i olika betydelser av ”populism” som studien identifierar ger grund för uppfattningen att det finns anledning att förhålla sig kritiskt och medvetet till vilken betydelse ”populism” har vid just det tillfälle och i det sammanhang där det används, framför allt i media.

Hur långt utanför Aftonbladets och Expressens ledarsidor åren 2016-2020 sträcker sig då dessa betydelser och de diskurser de är del i att forma? Jag menar att det finns skäl att tro att dessa betydelser kan återfinnas även utanför det studerade materialet – åtminstone generellt i svensk opinionsjournalistik. Det material som studerats utgör en inte obetydlig del av svensk tryckt opinionsjournalistik och täcker både en socialdemokratisk och en liberal ledarsida på två av landets största tidningar. Att de betydelser av ”populism” som återfinns där kan återfinnas i liknande grad i annan svensk opinionsjournalistik och åtminstone i någon utsträckning i svensk media överhuvudtaget är ett rimligt antagande. Samtidigt finns det utrymme att fortsätta studera olika betydelser av ”populism”, både i andra typer av svensk media och på andra platser, så som inom politiken eller inom akademien. En annan typ av studie som skulle kunna komplettera och vidareutveckla denna studies slutsatser vore en jämförande typ av studie där betydelser av populism jämförs antingen mellan tidsperioder, mellan länder eller mellan olika kontexter så som media, politiken och akademien.

8 Referenser

- Aftonbladet, 2020. "Om Aftonbladet". [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.aftonbladet.se/omaftonbladet/a/LOIQ4/om-aftonbladet>
Hämtdatum: 2021-05-19.
- Bale, Tim, van Kessel, Stijn & Taggart, Paul, 2011. "Thrown around with abandon? Popular understandings of populism as conveyed by the print media: A UK case study.", *Acta Politica* vol. 46, nr. 2, s. 111-131.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, 2018. "Samhällsvetenskaplig textanalys" i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur, s. 17-48.
- Bergström, Göran & Ekström, Linda, 2018. "Tre diskursanalytiska inriktningar" i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.), *Textens mening och makt*. Lund: Studentlitteratur, s. 253-304.
- Expressen, 2017. "Välkommen till Expressen". [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.expressen.se/om-expressen/valkommen-till-expressen/>
Hämtdatum: 2021-05-20.
- Freeden, Michael, 2007. "After the Brexit referendum: revisiting populism as an ideology", *Journal of Political Ideologies* vol. 22, nr 1, s. 1-11.
- Herkman, Juha, 2016. "Construction of Populism. Meanings Given to Populism in the Nordic Press." *Nordicom Review* vol. 37, specialutgåva, s. 147-161. doi:10.1515/nor-2016-002
- Kranert, Michael, 2020. "When Populists Call Populists Populists: 'Populism' and 'Populist' as Political Keywords in German and British Political Discourse" i Kranert, Michael (red.), *Discursive Approaches to Populism Across Disciplines*. London: Palgrave Macmillan.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 2001 [1985]. *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg/Stockholm: Glänta produktion/Vertigo förlag.
- Mudde, Cas & Rovira Kaltwasser, Cristóbal, 2013. "Populism" i Freedon, Michael, Sargent, Lyman Tower & Stears, Marc (red.), *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, s. 493-512.
- Müller, Jan-Werner, 2016. *Vad är populism?* Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Sketch Engine, utan årtal. "What can Sketch Engine do?". [Elektronisk] Tillgänglig: <https://www.sketchengine.eu/what-can-sketch-engine-do/>
Hämtdatum: 2021-05-20.
- Stavrakakis, Yannis, 2017. "Discourse theory in populism research. Three challenges and a dilemma", *Journal of Language and Politics* vol 16, nr 4, s. 523-534. doi: 10.1075/jlp.17025.sta
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.